

Kulturdepartementet
postmottak@kud.dep.no

Oslo, 15. mars 2024

FORLEGGERFORENINGENS HØRINGSSVAR TIL ENDRINGER I ÅNDSVERKLOVEN

INNLEDNING

Vi viser til høring om forslag til endringer i åndsverkloven mv. – gjennomføring av digitalmarkedsdirektivet (EU) 2019/790 (heretter «direktivet») og nett- og videresendingsdirektivet (EU) 2019/789 med høringsfrist 15 mars 2024.

Den norske Forleggerforening er en interesseorganisasjon som ivaretar faglige, juridiske og økonomiske interesser for norske forlag. Forleggerforeningen har i dag nærmere 100 medlemmer, som til sammen representerer omtrent 85 prosent av norsk forlagsomsetning. Forleggerforeningen arbeider for å opprettholde og styrke forlagsbransjens kulturelle, rettslige og økonomiske rammevilkår, som er viktige virkemidler for å bevare og utvikle norsk språk og litteratur. Vi samarbeider tett med en rekke norske og internasjonale organisasjoner og institusjoner, og organiserer utvalg for en rekke ulike fagområder. Vi forvalter og utvikler bransjestatistikk og kollektivt avtaleverk med bokhandler, forfattere, illustratører og oversettere.

Nedenfor går vi gjennom forhold som er særlig relevant for foreningens medlemmer.

Oppsummert mener Forleggerforeningen at:

- Direktivets artikkel 16 må gjennomføres i norsk rett på en slik måte at utgivere anerkjennes.
- Den foreslåtte unntaksbestemmelsen for bruk av verk i undervisningsvirksomhet må endres slik at det er avtale/lisensforrang, som i andre nordiske land.
- Regelen om at bruk i klasserom alltid er innenfor privat bruk (klasseromsregelen) må fjernes eller begrenses betydelig.
- Den foreslåtte unntaksbestemmelsen for vitenskapelig forskning med adgang til eksemplarframstilling til tekst- og datautvinningsformål (forslagets § 50 f) bør eksplisitt unnta bruk til utvikling av generative kunstig intelligensmodeller. Det vitenskapelige forskningsformålet må tydeliggjøres i bestemmelsens ordlyd.
- Det må tydeliggjøres i tråd med direktivet hvordan rettighetshavere praktisk kan legge ned forbud («forbeholde seg retten») i forslagets § 50 e.
- Økt omfang og bruk av tvangsbestemmelser og fribruksbestemmelser uten eller med svært lav kompensasjon, svekker rettighetshavere juridisk og økonomisk.

Som et lite språksamfunn i møte med tunge internasjonale aktører er det viktigere enn noen gang å legge til rette for et velfungerende marked som sikrer norsk språk og kultur. Dette er slik vi ser det en nødvendig forutsetning for at det norske samfunnet fortsatt skal kunne ha et rikt tilbud av kultur og kunnskap av høy kvalitet i fremtiden. Innføring og utvidelse av unntaksbestemmelser uthuler opphavsretten og dette markedet gradvis.

1. TEKST- OG DATAUTVINNING

Generelt om direktivet artikkel 3 og 4 og forholdet til generativ kunstig intelligens

Virkeligheten har endret seg siden direktivet ble vedtatt i april 2019, særlig på grunn av fremvekst av generativ kunstig intelligens (KI). Direktivet drøfter ikke kunstig intelligens i det hele tatt, og lovforslaget drøfter det kun overfladisk.

Forleggerforeningen vil understreke at bruken av generativ kunstig intelligens i seg selv kan være i konflikt med rettighetshavernes ideelle og økonomiske interesser, fordi slike modeller kan være trent på opphavsrettslig vernet materiale. Dette er noe helt annet enn tradisjonell tekst og datautvinning som kun «lager kunnskap og innsikt». Det er derfor avgjørende at åndsverklovens rammer for tekst- og datautvinning avgrenses tydelig. Forleggerforeningen viser til Kopinors høringssvar, som minner om at flere av direktivets øvrige bestemmelser har til hensikt å begrense teknologigigantenes mulighet til å lage tjenester basert på andres innhold uten at det ytes vederlag; det er ikke i tråd med direktivets formål å la nye bestemmelser åpne for tilsvarende kommersiell tjenesteutvikling på helt nye områder.

1.1 Om tekst -og datautvinning til forskningsformål § 50 f

Forleggerforeningen ber om at det presiseres at unntaket i ny § 50 f (tekst -og datautvinning til forskningsformål) gjelder *vitenskapelig* forskning, og kun institusjonens egen forskning. I lovforslaget bruker departementet betegnelsen «forskningsformål». Betegnelsen er upresis og må avgrenses i tråd med direktivets ordlyd, idet den kan misforstås som noe mer enn «scientific research» i direktivet artikkel 3.

Forleggerforeningen ber videre om at det tydeliggjøres at resultatet av vitenskapelig forskning i kraft av unntaket ikke må kunne utnyttes videre av kommersielle aktører i for eksempel tjenester som tilbyr generativ kunstig intelligens. Slike tjenester lager innhold som vil kunne være i direkte konkurranse med rettighetshavernes produkter og tjenester.

1.2 Nåværende forskrift til åndsverkloven § 4 bør utgå

Departement ber om høringsinstansenes syn på om nåværende forskrift til åndsverkloven § 4 skal beholdes. Forleggerforeningen mener den må utgå, og at rammene for slik tvangsbruk bør følge av loven som gjennomfører direktivet. Det er ikke noe rettslig grunnlag, verken i digitalmarkedsdirektivet eller opphavsrettsdirektivet (2001) til bestemmelser om tekst- og datautvinning som går lengre enn artikkel 3 og 4.

1.3 Om «tilgang til lovlig tilgjengelige verk» i § 50 e

Ordlyden i forslaget til ny § 50 e (tekst- og datautvinning til andre formål) er uklar. Forleggerforeningen ber om at det presiseres at det er den som påberoper seg tilgang som må ha lovlig tilgang; det kan ikke være nok at andre har lovlig tilgang til de aktuelle verkene. Dette fremkommer ikke tydelig av den foreslåtte ordlyden «den som har tilgang til lovlig tilgjengelige verk». Forleggerforeningen foreslår derfor at ordlyden endres til følgende: «Den som har lovlig tilgang til tilgjengelige verk».

Forleggerforeningen vil understreke at det fra brukerhold er uttrykt ønske om å kunne hoppe bukk over om materiale er lovlig lagt ut på internett eller ikke. Det må fremkomme tydelig av ordlyden at bruk av slikt materiale ikke under noen omstendighet er lovlig etter § 50 e.

Forleggerforeningen vil påpeke at begrensningen i formuleringen «Eksemplarene kan ikke brukes til andre formål enn tekst- og datautvinning» i § 50 e andre ledd innebærer at eksemplarer fremstilt

under hjemmelen ikke kan brukes av alle og være offentlig tilgjengelig, selv om noen brukergrupper ønsker dette. Forleggerforeningen ber om at dette tydeliggjøres i forarbeidene.

1.4 Om reservasjonsløsningen i § 50 e tredje ledd

I forslaget § 50 e tredje ledd er rettighetshavernes reservasjonsrett beskrevet. Forleggerforeningen ber departementet erstatte «opphaver» med «rettighetshaver», i samsvar med begrepsbruken i høringsbrevet og direktivet artikkel 4 («rightholders»). Det er både rimelig og i tråd med direktivets ordlyd at både alle rettighetshavere skal ha reservasjonsrett mot utnyttelsen.

Forleggerforeningen er enig med Kopinor og med Kunstnernetverket i at en *opt-out* løsning etter § 50 e tredje ledd er vanskelig å håndheve i praksis og at den innebærer et vesentlig inngrep i eneretten. Vi mener at departementet må utrede konsekvenser av og alternativer til den foreslåtte løsningen.

Departementet må under enhver omstendighet tydeliggjøre i forarbeidene til ny § 50 e at det ikke kan oppstilles krav om at en reservasjon må gjøres i maskinlesbar form. Dette er heller ikke et krav etter direktivet. Under enhver omstendighet, hvis departementet feilaktig mener det er nødvendig med maskinleselig reservasjon, så er det hvis, og bare hvis, materialet er *åpent* tilgjengelig på internett. Hvis det ikke er åpent tilgjengelig, må rettighetsholdere kunne reservere seg gjennom enhver form for ensidig erklæring.

2. BRUK AV VERK I UNDERVISNINGSVIRKSOMHET

2.1 Om læremiddelmarkedet

Norsk læremiddelproduksjon er historisk sett basert på eksemplarsalg av fysiske bøker, hvor det blir innkjøpt fysiske eksemplarer til den enkelte elev. I dag er andelen digitale læremidler økende, og de fleste digitale læremidler omsettes som elev- og lærerlisenser. Ofte forutsettes det at det kjøpes inn én lisens per elev. Dette skaper et næringsgrunnlag for læremiddelforlagene, som igjen kan utvikle reviderte og nye læremidler. Markedsgrunnlaget for læremiddelforlagene er stabilt ved at elevtallet er forholdsvis likt fra år til år (i 2024, 635 000 elever i vel 2 750 grunnskoler).

Unntaksregelen i § 43 vil ramme lisenssalget hardt. De fleste læremidler er utviklet for bruk i klasserommet, enten for storskjerm eller for den enkelte elevs skjerm. Om skolen fritt får bruke digitale læremidler i klasserommet på storskjerm istedenfor å kjøpe elevlisenser, strupes forlagets inntekter, som igjen vil svekke forfatterhonorar og vederlag til andre rettighetshavere, og i siste instans også forlagenes evne til å fortsette å produsere gode læremidler for skolen. Departementets forslag vil skade normal bruk av verket og stride mot rettighetshavers legitime interesser jf. Bernkonvensjonen artikkel 9 (2). Slik bruk går langt utover det avgrensningskriteriene etter tretrinns testen tillater.

I tillegg vil bestemmelsen kunne medføre bortfall av salg av fysiske bøker, ved at lærere kan skanne og vise på storskjerm, der hvor det tidligere ble kjøpt inn bøker eller betalt til rettighetshaverne gjennom avtale med Kopinor.

Forleggerforeningen må påpeke at en utilstrekkelig kjennskap til læremiddelbransjen ser ut til å prege høringsnotatet. Departementet skriver for eksempel: «En større andel av innkjøpene av disse læremidlene [digitale læremidler] i skolen finansieres av nasjonale tilskudd til utvikling og innkjøp av digitale læremidler». Vi kjenner ingen nasjonale tilskuddsordninger til innkjøp av digitale

læremidler i dag. Tilskudd til utvikling gjelder bare for fag uten kommersielt grunnlag, som utgjør en ubetydelig andel av totalmarkedet (under 2 prosent).

Videre vil vi kommentere på departementets bruk av Forleggerforeningens salgsstatistikk på side 53 i høringsnotatet. Det er riktig at salget av digitale læremidler til grunnskolen økte i 2022. Men det er uforståelig hvorfor departementet mener dette skulle tilsi at rettighetshavere ikke skal ha kompensasjon for det inngrepet som tvangslisensen i § 43 innebærer. Departementets argumentasjon er på dette punktet oppsiktsvekkende og vanskelig å følge. At skoler kjøper lisens til digitale læremidler kan ikke være et argument for å ikke kompensere for tvangslisenser som medfører tap for rettighetshaverne.

Forleggerforeningen må i tillegg understreke at omsetningsveksten departementet viser til, ikke er en reell økning, men skyldes to forhold: En salgsforskyvning fra papir til digitalt format. Sett under ett er det en nedgang i læremiddelmarkedet, og våre største læremiddelforlag har nylig vært tvunget til å gjennomføre drastiske kutt i antall årsverk.

At digitaliseringen har endret læremiddelmarkedet, er ikke ukjent for departementet. Departementet skriver på s. 58 at «den teknologiske utviklingen har ført til at flere verk og arbeider benyttes i klasseromsundervisning i dag enn den gang den ulovfestede klasseromsdoktrinen ble etablert for over 60 år siden». Denne økte bruken av unntaksbestemmelsene når det som kopieres eller brukes fritt er digitalt, sammen med forlagenes økte avhengighet av digitale inntekter, betyr at lovgiver må være uhyre forsiktig med å innføre digitale fribruksregler som kan skade et kommersielt fungerende marked. Forslaget om unntaksbestemmelser uten kompensasjon kommer på toppen av nye kostbare, ikke kompenserte lovkrav om personvern, universell utforming og språklig parallellitet.

Forleggerforeningen mener at fribruksregelen i klasseromssammenheng har blitt for vidtgående sett i lys av den teknologiske utviklingen. Klasseromsregelen står seg ikke mot tretrinns testen, som lovgiver er folkerettslig forpliktet til å følge ved innføring av bestemmelser som avgrenser eneretten jf. Bernkonvensjonen, Infoseq-direktivet og TRIPS-avtalen. Departementet kommenter selv på dette på s. 70 i høringsnotatet, hvor de skriver at «tretrinns testen også gjelder «aksepterte unntak», dersom unntakene gjennom den teknologiske utviklingen er blitt for vidtgående».

Skadepotensialet kan illustreres med et forlag som utvikler og forhandler lisenseksemplarer på læreverk til små og mellomstore programfag som Musikk, dans, drama eller Kunst, Design og Arkitektur. Fagene har i størrelsesorden 1000-2500 elever pr. år. Salgsmodellen innebærer at skolen/skoleeier anskaffer et antall års-lisenser som tilsvarer antallet lærere og elever på det aktuelle faget. Prisen er i området kr. 200 inkl. mva. pr. bruker pr. år. Erfaringsvis, tar skoler kontakt ved semesterslutt- eller start og bestiller det antallet lisenser de har behov for gjennom det kommende skoleåret. La oss si 80 lisenser. Hvis 20 skoler i landet bestiller tilsvarende, vil forlaget med 1600 solgte lisenser ha en inntekt på kr. 256.000 på læreverket pr. år. Dette skal dekke kostnader til drift av foretaket, drifting, vedlikehold og lisenser til det digitale læremidlet, etc. Erfaringsvis vil en del skoler henvende seg og kjøpe 2-3 lisenser. Forlaget gjør oppmerksom på at innholdet er elevrettet og at grunnlaget for transaksjonen er at det skal anskaffes lisenser pr. bruker for å sikre drift av eksisterende og nyutvikling av nye læremidler. Hvis dette ikke respekteres, for eksempel fordi skolen deler på 2-3 lisenser fremfor å kjøpe lisens til hver elev, vil salget stupe.

På bakgrunn av tretrinns testen og en riktig forståelse av markedet, ber vi departementet foreta nødvendige endringer som beskrevet nedenfor, slik at læremiddelforlagenes allerede svekkede inntektsgrunnlag ikke forverres ytterligere. Forslaget i uendret stand vil virke direkte motvirke utvikling av nye, moderne læremidler og annet undervisningsmateriale, og få store konsekvenser

for både elevenes tilgang til læremidler av høy kvalitet og for bærekraften i litteraturbransjen. Balansen mellom brukernes og rettighetshavernes interesser ødelegges når det tillates gratisbruk innen undervisningsområdet av materiale som er utviklet nettopp for salg i dette markedet.

2.2 Det må innføres avtale/lisensforrang

Forleggerforeningen forstår ikke departementets begrunnelse for å ikke implementere direktivet artikkel 5 (2) om lisensforrang, slik det er gjennomført i andre nordiske land. Vi viser til Kopinors høringsvar og betydningen av nordisk rettsenhet og avtalelisenser.

Artikkel 5 skal sikre at det skal være mulig å bruke verk på en lovlig måte også i en digital undervisningssituasjon, ikke innføre en fribruksregel. Departementet motsier sin egen uttalte forutsetning om at «det er et selvsagt utgangspunkt at bruk av åndsverk i undervisning skal klareres med rettighetshaverne», jf. Prop. 104 L (2016-2017) s. 164.

Forleggerforeningen minner også om direktivets fortale (23); som fastslår at for «materiale som hovedsakelig er beregnet på utdanningsmarkedet», bevarer rettighetshaverne alltid den fulle enerett til å treffe avgjørelse om tillatelse til bruk i undervisningsinstitusjoner. Fortalen fastslår også (21) at begrepet illustrasjon i de fleste tilfeller innebærer at bare deler av eller utdrag av verk kan brukes, og at unntaket ikke kan hjemle bruk som erstatter innkjøp av læremidler som er beregnet for utdanningsmarkedet. Forleggerforeningen ber departementet tydeliggjøre dette i forarbeidene.

2.3 Krav til unntaksbestemmelsen – egentlig kunnskapsformidling

I tillegg til at det må innføres lisensforrang etter nordisk tradisjon, må det oppstilles krav i § 43 om at det skal skje en egentlig kunnskapsformidling, dvs. at aktiviteten skal rekke ut over det rent symbolske og underholdende. «Undervisning» må fortsatt defineres som kunnskapsformidling i organisert form som er systematisk og har en viss sammenheng over tid, i tråd med den etablerte forståelsen i Ot.prp nr 15 (1994-95) pkt 1.7.4 s. 55.

2.4 Klasseromsregelen er i verste fall ulovlig, i beste fall overflødig

Det er foreslått videreføring av «klasseromsregelen» i § 43, fjerde ledd. Forleggerforeningen fastholder at begrunnelsen for at klasseromssituasjonen alltid skulle være utenfor opphavers enerett er i strid med internasjonale forpliktelser, herunder Digitalmarkedsdirektivet, blant annet fortalen (6), direktivets artikkel 5 nr. 2, samt EU-dommen ECJ-117/15 (Reha Training). Medlemsstater kan ikke si at klasseromsundervisning alltid er privat når det er tale om «overføring til allmennheten».

Forleggerforeningen mener at [Stortingets anmodningsvedtak 728 og 731](#) fra behandlingen av ny åndsverklov ikke er fulgt opp. Vi kan ikke se at det er undersøkt om «klasseromsregelen har utviklet seg slik at den skader rettighetshavernes interesser på en urimelig måte». En gjennomgang av bruk og effekt for rettighetshaverne av fribruksregelen vil etter vår erfaring avdekke skade.

Forleggerforeningen mener at den mangelfulle konsekvensutredningen av utviklingen og bruken av klasseromsreglene også strider mot utredningsinstruksen. Departementet er forpliktet til å kartlegge de teknologiske sidene ved lovforslaget, noe de umulig kan har gjort. Inntil anmodningsvedtakene er fulgt opp, og forslaget utredet i tråd med instruksen, kan ikke departementet videreføre klasseromsregelen.

Dersom departementet på tross av dette likevel ikke tar leddet om klasseromsunntaket ut av bestemmelsen, må det som et absolutt minimum klargjøres i lovteksten hva som omfattes av «ordinær klasseromsundervisning». For eksempel at det skal være en fast, mindre gruppe med personer på omtrent 30 elever eller færre, og at hvis det undervises i større grupper og/eller med

stadig skiftende sammensetning av elever, vil det ikke lenger kunne regnes som ordinær klasseromsundervisning.

Overføring til allmennheten etter klasseromsunntaket kan nødvendigvis ikke gå lenger enn retten til privat bruk etter åndsverkloven § 26. Hvis departementet ønsker å beholde § 43 fjerde ledd, må bestemmelsen som et minimum vise til åndsverkloven § 26 for kopiering til privat bruk, slik at brukere av bestemmelsen ikke feilaktig tror de har en videre rett enn andre.

2.5 Klasseromsregelen er uklar og egnet til å misforstås

Departementet må under alle omstendigheter forenkle ordlyden i bestemmelsen. Det er usannsynlig at brukerne av unntaksbestemmelsen i skoleverket forstår begrepsbruken med fremføring, overføring og eksemplarframstilling. Slik lovteksten er utformet, inviterer den til å misforstås, noe som vil påføre rettighetshaverne ytterligere skade ved at bestemmelsen tolkes videre enn den er ment.

Effekten av bruk og sannsynlig misbruk av bestemmelsen i § 43 har størst skadepotensiale for materiale primært beregnet til utdanningsmarkedet. Forleggerforeningen gjentar derfor at departementet bør henvise til det velfungerende lisenssystemet for slikt materiale, og unnta det.

Forleggerforeningen foreslår følgende alternative ordlyd:

Fremføring og overføring i ordinær klasseromsundervisning anses å skje innenfor det private området, med mindre det gjelder fremføring og overføring i skolen av materiale primært beregnet til bruk i utdanning.

2.6 Rettighetshaverne må kompenseres for statens inngrep i eneretten

Artikkel 5(4) er en hjemmel for at det skal betales vederlag for tvangslisens. («Member States may provide for fair compensation for rightholders»).

Departementet oversetter begrepet «rightholders» feilaktig til «opphavere». Dette er ikke bare en uriktig oversettelse av direktivet, men også et uttrykk for mangelfull forståelse for markedet som reguleres. «Rettighetshavere» omfatter naturligvis også forlag.

Grunnlaget for at rettighetshaver skal ha rett til vederlag etter bestemmelsen, er det samme som andre steder i det opphavsrettslige system; rettighetshavere påføres tap ved at de ikke får rimelig betaling for bruken av sine verk og prestasjoner. Som vist over, vil unntaksregler som griper inn i et velfungerende marked, redusere salg og gi færre inntekter for forlag og opphavere.

Den teknologiske utviklingen øker betydningen og viktigheten av kvalitetssikret og redaktørstyrt innhold, ganske særlig innen utdanningssektoren og læremiddelfeltet. Lover og regler må bygge opp under at slikt innhold fortsatt kan bli skapt, da må lovgiver anerkjenne at rettighetshaver og utgivere har stor betydning i verdikjeden. Et minimum for at det offentlige tiltar seg fri bruk av rettighetshavernes rettigheter, er at det utbetales rimelig og tilstrekkelig kompensasjon.

Departementets foreslåtte unntaksbestemmelse virker å være motivert av at det offentlige skal spare penger på rettighetshaveres bekostning. Dette er både i strid med direktivet, og med åndsverklovens grunnleggende formål. Et velfungerende marked er en forutsetning for at det utvikles læremidler, og kan ikke begrunne at rettighetshaverne ikke skal kompenseres for inngrep.

3. BEVARING AV KULTURARV

Forleggerforeningen har ingen konkrete innspill til departementets endringsforslag, men minner om at vi gjennom Kopinor har bedt departementet om å innskrenke rekkevidden av forskrift til åndsverkloven §§ 11 og 12, om digital tilgang til pliktavlevert materiale. Bestemmelsene har ikke tilstrekkelig hjemmel, og de er dessuten uforenlige med opphavsrettsdirektivet artikkel 5(3) bokstav a og bokstav n. Se blant annet [Forleggerforeningens og Kopinors høringsvar i Høring - ny forskrift om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument og endringer i forskrift til åndsverkloven](#). Etter at Kopinor i 2019 sendte Regjeringen en juridisk betenkning om saken, ba Forleggerforeningen og en rekke skribentorganisasjoner i 2022 om en avklaring av dette spørsmålet. Det er fremdeles ikke besvart.

4. TRETRINNSTESTEN

Etter artikkel 7 nr. 2 første punktum gjelder artikkel 5 nr. 5 i opphavsrettsdirektivet også for unntakene og avgrensningene fastsatt i digitalmarkedsdirektivet. Det betyr at unntakene og avgrensningene bare kan gjøres gjeldende i visse spesielle tilfeller som ikke skader den normale utnyttelsen av et verk eller andre vernede arbeider, og som ikke fører til urimelig skade for rettighetshavernes interesser. De må altså oppfylle tretrinns testen.

Forleggerforeningen stiller seg uforstående til at departementet ikke synes det er nødvendig å lovfeste selve tretrinns testen fordi den er et verktøy for lovgiver. Dette vil skade rettighetshaveres juridiske og økonomiske interesser. Loven brukes av vanlige borgere, og at tretrinns testen er relevant når unntakene fra eneretten skal tolkes. Dette er viktig for tolkningen av unntaksbestemmelser hvor det ikke ytes kompensasjon til rettighetshaverne.

Forleggerforeningen ber derfor om at tretrinns testen lovfestes, slik at fribruksreglene fortolkes korrekt.

5. FORDELING AV RIMELIG KOMPENSASJON

5.1 Artikkel 16 må gjennomføres

Forleggerforeningen mener at direktivets artikkel 16 bør gjennomføres i norsk rett. Det er rimelig at forlagene, gjennom sin innsats ved produksjonen av et litterært verk, berettiges til en andel av kompensasjonen som gis for bruken av verket. Størrelsen på den totale kompensasjonen kan avpasses slik at forfattere og andre kunstnere ikke blir skadelidende av at forlagene får sin berettigede andel.

Etter gjeldende rett, vil forlag kunne ha beskyttelse mot illojal utnyttelse fra konkurrenter etter markedsføringsloven (prinsippet om satsbeskyttelse), men forlagets innsats i verket er ikke gitt beskyttelse i åndsverkloven, med mindre det er snakk om lydbøker som vernes etter § 20. Å fremstille forlagsprodukter krever både tid, kunnskap og praktiske ferdigheter. Forlagenes investeringer og innsats i et verk har nær sammenheng med åndsverkene, og det er rimelig og riktig å tilkjenne forlag selvstendige rettigheter.

Åndsverkloven har en viss rettsbeskyttelse av enkelte nærstående rettigheter, produsentrettigheter, katalogrettigheter, utøvende kunstneres rettigheter og rettigheter til fotografiske bilder. Lovens §

20 etablerer et produsentvern for tilvirkeren av fonogrammer og film, og det er foreslått enerett for utgivere av pressepublikasjoner i inneværende høring. For utgivere av litteratur er det imidlertid ikke foreslått noe rettsvern. Dette er ulogisk, inkonsistent og urimelig. Et tap som følger av åndsverkslovens unntaksbestemmelser vil naturlig nok ramme utgivers inntekter og videre investeringsevne i norskspråklig litteratur.

Forleggerforeningen velger å tro regjeringen ikke har til formål å motarbeide norske utgivere gjennom åndsverkloven, og viser til regjeringens nylige anerkjennelse og stadfesting av forlagsbransjens grunnleggende betydning for norsk litteratur i Prop 82 L (2022-2023), kap. 2.5:

Forlagene utgjør en grunnstamme i det litterære systemet, i kraft av profesjonalitet og kompetanse, men også gjennom å opprettholde språk- og kulturpolitiske idealer, mangfold og ikke minst gjennom kontinuitet og miljøbygging. I dag er det noen få store forlagshus og mange mindre eller mellomstore. Dette mangfoldet skaper en sunn konkurranse om forfatterne og lesernes gunst og variasjon i den norske litteraturen [...]

De store norske forlagene bygger redaktørkompetanse, og de har tradisjon for å la økonomisk lønnsomme forfatterskap og sjangre subsidiere utgivelsene av smalere titler og forfatterskap. Det å ha sterke norske forlagshus er en grunnforutsetning for at den norske bokbransjen skal kunne gjøre store og nødvendige investeringer når teknologi og markeder endrer seg.

Forleggerforeningen krever at direktivets artikkel 16 gjennomføres ved at følgende bestemmelse inntas i åndsverkloven:

I tilfelle opphaver har overdratt en rettighet eller en lisensrettighet til en utgiver, er denne overdragelsen et tilstrekkelig rettsgrunnlag for at utgiver kan kreve kompensasjon for bruk av verket i henhold til §§ 26, 43, 44, 45, 50, 56 og 56a.

Alternativt:

I tilfelle opphaver har overdratt en rettighet eller en lisensrettighet til en utgiver, er denne overdragelsen et tilstrekkelig rettsgrunnlag for at utgiver kan kreve kompensasjon for bruk av verket i henhold kapittel 3.

5.2 Om departementets begrunnelse

I begrunnelsen for ikke å gjennomføre artikkel 16 viser departementet til tidligere vurderinger av hvilke rettighetshavere som bør kompenseres etter de nevnte ordningene. Ingen av disse vurderer hvorvidt utgivere lider tap ved unntak fra eneretten, se Ot.prp. nr. 46 (2004–2005) side 43, Prop. 104 L (2016–2017) side 112 og PRE-2021-08-26-2608 punkt 3.5.3.

Ifølge departementet er det «ikke noe nytt som tilsier at disse vurderingene skal falle annerledes ut i dag». Som nevnt ovenfor, omhandler ikke vurderingene det relevante spørsmålet. Av den grunn alene mener Forleggerforeningen at departementet må vurdere spørsmålet på nytt.

Vi vil videre påpeke at den teknologiske utviklingen har økt bruken av unntaksbestemmelsene. Dette krever i seg selv en ny vurdering. Vi minner om at departementet selv skriver at den teknologiske utviklingen har ført til at flere verk og arbeider benyttes i klasseromsundervisning i dag enn da unntaket ble etablert for over 60 år siden. Denne utviklingen er selvsagt relevant for alle unntaksbestemmelsene.

5.3 Fribruksbestemmelsene har store skadevirkninger

Forleggerforeningen mener at departementet overser den omfattende skadevirkningen unntaksbestemmelsene med fri adgang til å bruke utgivelser eller produsere konkurrerende utgivelser har for norske utgivere. Vi er sterkt bekymret for konsekvensene en stadig mer omfattende fribruk for det offentlige har for norske forlags muligheter til bærekraftig forlagsdrift. En nasjonal utgiverstand er viktig for forfattere og for offentlighetens grunnlovfestede krav på en opplyst offentlig samtale. Litteraturpolitikken hviler på kommersielt salg, og offentlige inngrep i den foreslåtte utstrekningen vil underminere den norske litteraturpolitikken. Som gjennomgangen nedenfor viser, kan unntak fra eneretten virke investeringsdempende og føre til færre utgivelser og en redusert utgivelsesbredde.

5.4 Bruk av verk for personer med nedsatt funksjonsevne

Et annet eksempel på at forlagenes innsats og tap ignoreres, er ordningen for personer med nedsatt funksjonsevne etter åndsverkloven §§ 56 og 56 a. Forleggerforeningen støtter helhjertet at personer med nedsatt funksjonsevne sikres god tilgang til litteratur, men mener likevel Norge må praktisere åndsverklovens unntaksbestemmelser § 56 og § 56 a slik at bruken oppfyller tretrinns testen.

.Ordningen i Norge er utvidet til gratis lånerett til en vidt definert og stadig voksende brukergruppe, som inkluderer dyslektikere og personer med konsentrasjonsproblemer.¹

Etter Marrakechdirektivet er hensikten at personer som ikke kan tilegne seg trykte verk skal få tilnærmet lik tilgang som personer uten funksjonsnedsettelse. Direktivet legger *ikke* opp til at en bruker som kan få tilgang til en tittel utgitt som lydbok i en bokhandel, strømmetjeneste eller på et vanlig bibliotek², skal få gratis tilgang gjennom NLB.³

NLBs utlånsordning har den utilsiktede virkningen at store deler av brukergruppen til NLB får tilgang til lydbøker som de like gjerne kunne kjøpt i lydbokform i markedet, eller lånt på ordinære vilkår i vanlige folkebibliotek. Det differensieres ikke mellom de forskjellige funksjonsnedsettelsene. Dette er brudd på hensikten med Marrakechdirektivet som er å gi lik tilgang for personer med funksjonsnedsettelse til format som er like tilgjengelig som tilgangen personer uten funksjonsnedsettelse har. Inntektstapet fra NLBs svært omfattende bruk er alvorlig fordi lydbokmarkedet utgjør en stadig større del av totalmarkedet, og dermed blir stadig viktigere for bærekraften i hele den litterære verdikjeden. Selv om Marrakechtraktaten i utgangspunktet gir medlemsstatene frihet til å beslutte om det skal gis kompensasjon, er bruken i Norge⁴ så stor at

¹ Kulturdepartementet har bedt NLB rekruttere lånere aktivt, og på fem år (2017-2022) er antallet tredoblet. Hvem som helst kan ta ordningen i bruk uten noen krav til dokumentasjon utover stikkprøver. I samme periode som lånerallet ble tredoblet, økte NLBs lydbokutlån dramatisk fra å utgjøre under 70 prosent av folkebibliotekenes samlede lydbokutlån i 2017 til 140 prosent i 2022 (1,2 millioner lydbokutlån, kilde: NLBs årsberetninger og folkebibliotekstatistikk).

² Folkebibliotekene har full tilgang til alle norske lydbøker i allmennmarkedet, 99 prosent av over 14000 utgivelser har utlånslisens for bibliotek

³ EUROPAPARLAMENTS- OG RÅDS DIREKTIV (EU) 2017/1564, fortale pkt. 7:

Dette direktivet gjelder personer som er blinde, personer som har nedsatt synsevne som ikke kan avhjelpes slik at de får en synsfunksjon tilnærmet lik den hos en person uten slik nedsatt synsevne, personer som har nedsatt persepsjonsevne eller lesevansker, herunder dysleksi eller andre lærevansker som hindrer dem i å lese trykte verk i tilnærmet samme grad som personer uten slik funksjonsnedsettelse, og personer som på grunn av en fysisk funksjonsnedsettelse ikke er i stand til å holde eller håndtere en bok eller til å fokusere blikket eller bevege øynene i den utstrekning som normalt er nødvendig for å lese, i den grad disse personene på grunn av slik funksjonsnedsettelse ikke er i stand til å lese trykte verk i tilnærmet samme grad som personer uten slik funksjonsnedsettelse. Dette direktivet har derfor som mål å bedre tilgangen til bøker, herunder e-bøker, tidsskrifter, aviser, magasiner og andre typer skriftlig materiale, notasjon, herunder noteskrift, og annet trykt materiale, herunder i lydformat, uansett om de er tilgjengelig digitalt eller analogt, nettbasert eller ikke-nettbasert, i format som gjør at verkene og arbeidene er tilnærmet like tilgjengelige for disse personene som for personer uten slik funksjonsnedsettelse. Tilgjengelige format omfatter for eksempel punktskrift, stor skrift, tilpassede e-bøker, lydbøker og radiosendinger.

⁴ Til sammenligning, er ordningen i Danmark gjennomført med gradert kompensasjon etter potensielt tap, hvor både opphaver og utgivers tap er hensyntatt. For en nærmere beskrivelse, se det danske Ophavsrettslicensnævnet i sag nr. 123 (3. november 2021)

dette utgjør et klart brudd på tretrinns testen. Unntaket skader den normale utnyttelsen av verkene, og påfører rettighetshaverne urimelig skade.

:

6. OPPHAVSRETTLIG ANSVAR FOR TILBYDERE AV NETTBASERTE INNHOLDSDELINGSTJENESTER («PLATTFORMANSVARET»)

Forleggerforeningen støtter nyvinningen og stiller seg bak MBLs høringssvar.

7. PRINSIPP OM RETT TIL RIMELIG VEDERLAG FOR OPPHAVERE, § 69

Forleggerforeningen er tilhenger av – og helt avhengige av – at opphavere får rimelig vederlag, og vil understreke at prinsippet om rimelig vederlag ligger til grunn for normalavtaleverket, som vi forvalter sammen med opphaverorganisasjonene på litteraturfeltet.

Forleggerforeningen mener at det ikke er behov for en avtalerevisjonsbestemmelse i tillegg til avtalerettens regler. Det er avgjørende for forutberegnelighet og viljen til å investere i opphavsrettigheter at avtaler som den store hovedregel etterleves. Dette er alminnelig kontraktsrett, og det bør ikke rokkes ved. For eksempel må det være adgang til – utenfor området for normalkontraktene – å avtale engangsvederlag hvis det er partenes ønske ved avtaleinngåelsen. Det vil skape stor usikkerhet om utgivere på et senere tidspunkt, etter at en opphaver har endret mening, må gå over på en royaltybasert betaling. En slik situasjon vil svekke utgivelsens forutsetninger, og generelt virke investeringsdempende.

Forleggerforeningen mener at det vil oppstå en uheldig situasjon hvis forslaget til nytt tredje til femte ledd i § 69 gjennomføres. Det vil kunne virke investeringsdempende med en lavere terskel for avtalerevisjon innen kulturfeltet.

Hvis forslaget gjennomføres, må det vektlegges ved vurderingen av om noe er «uforholdsmessig lavt», at også kulturfeltet er avhengig at det inngås bindende avtaler som begge parter kan belage seg oppfylles etter sin ordlyd.

Forleggerforeningen noterer seg at departementet presumerer at vederlaget etter kollektive avtaler fremforhandlet av jevnsterke foreninger – slik som normalkontraktene i bokbransjen – er rimelig. Det harmonerer med direktivet.

Når det gjelder departementets spørsmål på side 214 i høringsbrevet, mener Forleggerforeningen at det vil være naturlig at det grunnleggende prinsippet om at avtaler skal holdes i den formen de er inngått respekteres. Den nye lempningsregelen i § 69 bør ikke gis tilbakevirkende kraft. Den bør gjelde for avtaler inngått etter at bestemmelsen trer i kraft. Det vil beskytte allerede inngåtte investeringer i opphavsrettigheter. Opphavere som ønsker revisjon av eldre avtaler vil fortsatt kunne påberope seg avtalerettens lempningsregler.

8. OPPLYSNINGSPLIKT OM BRUK AV RETTIGHETER

Forleggerforeningen mener den foreslåtte reguleringen om opplysningsplikt er fornuftig ovenfor rettighetshavere som er sentrale for en utgivelse. Mindre bidragsytere vil som regel ha mindre behov for rapportering, særlig de titusenvis som årlig mottar engangsvederlag for mindre bidrag.

Forleggerforeningen ber derfor departementet om å endre ordlyden i § 70, første ledd, siste setning til «Opplysningsplikten gjelder kun dersom erververen har hatt inntekter fra bruk av verket **og** opphavers vederlag avhenger av omfanget av bruken». Dersom en opphaver krever ytterligere rimelig vederlag etter § 69, vil opplysningsplikten etter § 70 oppstå, slik som det er regulert i § 70, tredje ledd.

Forleggerforeningen forutsetter at kravene til rapportering vil være oppfylt når det kommer til rettighetsoverdragelsene i bokbransjen som er regulert av normalkontrakter. Sammensatte utgivelser har typisk mange bidrag. Ved utviklingen av f.eks. et læremiddel kan det være hundrevis av bidragsyttere, og selv om alle er betydningsfulle i redaksjonell forstand, vil de fleste etter vårt skjønn være omfattet av § 70, tredje ledd. Forleggerforeningen vil bemerke at opplysningsplikten i arbeidet med slike sammensatte produksjoner fort vil utgjøre en uforholdsmessig stor administrativ byrde, sett hen til inntektene fra bruken av verket. I slike tilfeller forutsetter vi at forlaget vil kunne sende begrenset informasjon, i tråd med forslaget til § 70, andre ledd.

At mindre bidragsyttere hvis vederlag ikke er salgsavhengig, ikke har behov for detaljert, årlig rapportering er naturlig, men også fornuftig med tanke på at slik rapportering kan inneholde virksomhets sensitiv informasjon.

9. RETT TIL Å HEVE AVTALE VED MANGLENDE BRUK

Slik bestemmelsen er utformet med fristen «innen rimelig tid», vil den kunne virke prosessfremmende. Det vil ta lang tid før det foreligger en avklaring for de forskjellige bransjene, og det kan variere kraftig hva som anses som «innen rimelig tid». Forleggerforeningen ber derfor om at departementet konkretiserer hvordan bestemmelsen skal tolkes, og hvordan «rimelig tid»-kriteriet skal vurderes.

I bokbransjen er retten til å heve avtale ved manglende bruk allerede regulert i normalkontraktene.

10. ALTERNATIV TVISTELØSNINGSORDNING

Forleggerforeningen mener at alternativ A (frivillig ordning) er riktig implementering av digitalmarkedsdirektivet, se artikkel 21.

En tvungen tvisteløsningsordning er utenfor direktivets ramme, og det er ikke utredet hva en slik vernetingsendring og ekstraregulering vil medføre.

Med vennlig hilsen,

Trine Skei Grande (s)
administrerende direktør